

The Country's
few true
books
are
here

FACTORUL CHURCHILL

Cum a schimbat un singur om istoria

BORIS JOHNSON

CUPRINS

Introducere

Un buldog pe nume Churchill 9

Capitolul 1

Oferta lui Hitler 15

Capitolul 2

Universul non-churchillian 28

Capitolul 3

Elefantul rătăcit 38

Capitolul 4

Factorul Randolph 50

Capitolul 5

Nici o faptă prea temerară sau prea nobilă 61

Capitolul 6

Marele dictator 73

Capitolul 7

A mobilizat limba engleză 87

Capitolul 8

O inimă de om adevărat 103

Capitolul 9

Draga mea Clementine 117

Capitolul 10

Personificarea lui John Bull 131

Capitolul 11

„Cel mai vizionar politician al vremii“ 143

Capitolul 12

Măcel fără glorie 158

Capitolul 13	
Navele de pe uscat	168
Capitolul 14	
Mintea de 100 de cai-putere	182
Capitolul 15	
Jocul la ruletă cu istoria	192
Capitolul 16	
Fără cruceare	215
Capitolul 17	
Cum să faci curte Americii	230
Capitolul 18	
Uriașul de pe o insulă tot mai mică	244
Capitolul 19	
Războiul Rece și cum l-a câștigat Churchill	261
Capitolul 20	
Churchill europeanul	278
Capitolul 21	
Făuritorul Orientului Mijlociu modern	292
Capitolul 22	
Însemnatatea lui astăzi	313
Capitolul 23	
Factorul Churchill	327
 Tabel cronologic	333
 Mulțumiri	337
 Bibliografie	339
 Note despre surse	347
 Mulțumiri pentru imaginile din text	372
 Indice	380

CAPITOLUL 1

OFERTA LUI HITLER

Dacă vreți să asistați la unul dintre momentele decisive din ultimul război mondial – un punct de cotitură în istoria lumii –, veniți cu mine. Ne îndreptăm spre o încăpere modestă din Camera Comunelor – urcăm câteva trepte, intrăm pe o ușă veche, ce scărțâie înfiorător, mergem pe un corridor slab luminat; și am ajuns..

Nu o veți găsi în planurile Palatului Westminster, din motive de securitate mai mult decât evidente; și, în mod normal, nici ghizii nu vă vor duce acolo. De fapt, încăperea la care mă refer nici nu mai există, fiindcă a fost bombardată în Blitzkrieg; dar a fost reconstituită pentru a fi cât mai aproape de cea originală.

Este una dintre încăperile folosite de un prim-ministru când vrea să discute cu colegii din Camera Comunelor, iar despre cum e mobilată nu trebuie să știți prea multe, fiindcă îndeplinește așteptările.

Imaginați-vă multă piele verde, ținte din alamă, lambriuri masive, din lemn de stejar aspru la pipăit, tapet Pugin și câteva reproduceri care atârnă, ușor strâmb, pe pereti. Imagineazăți-vă și mult fum – fiindcă ne referim la după-amiaza zilei de 28 mai 1940; în acele vremuri, mulți politicieni – iar printre ei și Churchill – erau consumatori neobosiți de tutun.

Putem presupune că, deși prin ferestrele bătute în cuie cu șipci nu pătrundea prea multă lumină, majoritatea oamenilor obișnuiați ar fi putut recunoaște ușor personajele principale. Erau șapte cu toții și alcătuiau Cabinetul de Război al Marii Britanii.

Faptul că se întâlneau de trei zile, de cele mai multe ori în efectiv complet, arată cât de gravă era criza. Din 26 mai, aceasta era cea de-a noua ședință a lor și tot nu reușiseră să

găsească un răspuns la întrebarea existențială cu care se confruntau, ei și întreaga lume.

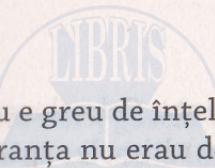
Şedința era condusă de premier, Winston Churchill. De o parte a mesei era Neville Chamberlain, fostul prim-ministru, cu gulerul înalt, cu gâtul țeapăn și mustața ca o periuță de dinți, omul pe care Churchill îl înlocuise fără menajamente. Pe drept sau pe nedrept, lui Chamberlain i se reproșau atât faptul că subestimase în mod fatal amenințarea reprezentată de Hitler, cât și eșecul politicii lui împăciuitoriste. La începutul lunii, când naziștii îi alungaseră pe britanici din Norvegia, Chamberlain fusese arătat cu degetul.

Urma lordul Halifax, ministrul Afacerilor Externe, înalt, cadaveric, cu mâna stângă, ce-i era beteagă din naștere, ascunsă într-o mănușă neagră. Lângă el era Archibald Sinclair, liderul Partidului Liberal pe care Churchill îl părăsise. De cealaltă parte stăteau Clement Attlee și Arthur Greenwood – ambii reprezentanți ai Partidului Laburist, cărora le adresase, cu diverse prilejuri, cele mai îngrozitoare invective. Si secretarul Cabinetului, sir Edward Bridges, care lua notițe.

Întrebarea la care trebuiau să răspundă cei șapte era foarte simplă și, în ultimele zile, fusese întoarsă pe toate fețele, pe măsură ce veștile devineau tot mai îngrijorătoare. Nici unul nu-i dădea glas, dar toți o cunoșteau. Se impunea ca Marea Britanie să lupte? Era corect ca tinerii soldați britanici să moară într-un război care părea pierdut dinainte? Sau era mai bine ca britanicii să ajungă la un compromis care să salveze sute de mii de vieți?

Și, dacă se ajungea la un compromis, iar războiul se sfârșea efectiv cu ieșirea Marii Britanii din conflict, acest compromis putea salva viețile a milioane de oameni din lumea întreagă?

Cred că nu mulți dintre cei din generația mea – ca să nu mai vorbesc de generația copiilor mei – știu cu adevărat cât de aproape am fost de acest compromis; cum Marea Britanie ar fi putut, discret și rațional, să facă pasul înapoi în 1940. Au existat voci serioase, influente, care voiau să înceapă „negocierile“.

 Nu e greu de înțeles de ce gândeau aşa. Veștile care veneau din Franța nu erau doar proaste: erau incredibil de proaste și nu exista nici cea mai slabă speranță că situația se va ameliora. Trupele germane, pur și simplu, mărșăluiau spre Paris, înlăturând orice rezistență a francezilor cu o ușurință și un dispreț ce le făceau să pară că aparțin unei rase militare superioare, pe cât de fanatică, pe atât de eficientă. Tancurile lui Hitler trecuseră în viteză nu numai prin Țările de Jos, ci și prin defileurile aşa-zis impenetrabile ale Ardenilor; ridicola Linie Maginot fusese ocolită fără probleme.

Generalii francezi făceau niște figuri jalnice – niște bătrâni ramoliți cu chipiu à la Clouseau. De câte ori se retrăgeau ca să se regrupeze, descopereau că germanii erau deja acolo; apoi avioanele Stuka se repezeau asupra lor ca niște năluci aducătoare de moarte, iar tancurile își croiau drum mai departe.

Corpul Expediționar Britanic fusese prins ca într-un clește în jurul porturilor de la Canalul Mânecii. Încercase, pentru scurt timp, să contraatace; fusese respins, iar acum aștepta la Dunkerque, ca să fie evacuat. Dacă ar fi urmat sfatul generalilor săi, Hitler ne-ar fi zdrobit acolo: l-ar fi trimis pe generalul Guderian, un formidabil strateg, împreună cu tancurile lui pe bucata aceea de pământ, practic lipsită de apărare, care se îngusta tot mai mult. Ar fi putut ucide sau captura grosul trupelor britanice și, astfel, ar fi pus Marea Britanie în imposibilitatea de a se apăra.

Chiar și aşa, Luftwaffe bombardă și mitralia plajele; soldații britanici pluteau pe apă cu față în jos; trăgeau, în zadar, cu puștile Lee Enfield spre cer; erau sfârtecați de bombe. În clipele acelea, în ziua de 28 mai, generalilor și politicienilor, dacă nu chiar și publicului larg, li se părea foarte posibil ca grosul trupelor să fie pierdut.

Cabinetul de Război contempla cea mai mare umilință a forțelor armate britanice de la pierderea coloniilor americane, fără vreo cale de întoarcere. Te trec toți fiorii când te gândești cum vedeaui cei șapte harta Europei.

Austria fusese înghițită cu doi ani înainte; Cehoslovacia nu mai exista; Polonia fusese zdrobită, iar, în ultimele săptămâni Hitler adăugase o listă însăprimantătoare la cuceririle de până atunci. Ocupase Norvegia – păcălindu-i fără mari eforturi pe britanici, iar aici trebuie inclus și Churchill, care pierduse luni întregi elaborând un plan, sortit eșecului, de a-l împiedica să o facă. Și Danemarca, în mai puțin de patru ore.

Olanda se predase; speriat, regele Belgiei înălțase steagul alb la miezul nopții cu o seară înainte și, cu fiecare oră ce trecea, tot mai multe unități franceze depuneau armele – uneori după o rezistență de un curaj nebun, alteori cu o ușurință disperată, fatalistă.

Adevărul geostrategic cel mai crud al lunii mai a anului 1940 era că Marea Britanie – Imperiul Britanic – era singură. Nu avea nici o perspectivă reală de a primi ajutor, cel puțin nu în viitorul apropiat. Italianii erau împotriva noastră. Liderul fascist Mussolini încheiaște un „Pact de oțel“ cu Hitler și, curând – atunci când se părea că Hitler nu mai putea pierde –, avea să intre în război de partea lui.

Rușii semnaseră oribilul Pact Ribbentrop-Molotov, prin care căzuseră de acord să împartă Polonia cu naziștii. Americanii erau alergici la încă un război european, și pe drept cuvânt: pierduseră mai bine de 56 000 de oameni în Primul Război Mondial, peste 100 000, dacă luăm în calcul și victimele gripei spaniole. Acum, tot ce puteau oferi erau doar murmure pline de compasiune, de la distanță, și, în pofida retoricii insistente a lui Churchill, cavaleria SUA nici nu se gândeau să pornească la atac în sunet de goarnă.

Toți cei aflați în acea încăpere își puteau imagina consecințele continuării luptei. Știau totul despre război; unii dintre ei luptaseră în Primul Război Mondial, iar amintirea hidroasă a aceluia măcel era încă vie; trecuseră doar 22 de ani, mai aproape ca timp decât e Primul Război din Golf de noi.

Abia dacă găseai o familie în Marea Britanie care să nu fi suferit de pe urma lui. Era drept – era corect – să ceri poporului să treacă din nou prin asta? Și cu ce rezultat?

Din procesul-verbal al ședinței se pare că Halifax a fost cel care a luat primul cuvântul și a trecut direct la subiect, invocând același argument din ultimele zile.

Halifax era un tip impresionant. Era înalt, neobișnuit de înalt; la 1,96 m îl domina pe Churchill cu mai bine de 25 cm – deși cred că un astfel de avantaj contează mai puțin când stai la o masă. Era absolvent al Colegiului Eton și un universitar strălucit; fruntea lui bombată îl recomanda, într-un fel, drept unul dintre cei mai de seamă profesori de la Oxford. (Churchill, să nu uităm, nu urmase universitatea, iar la Academia Militară de la Sandhurst intrase abia după a treia încercare.) Judecând după documentarele epocii, Halifax avea o voce joasă, melodioasă, deși vorbea cu accentul specific vremii și clasei sociale din care făcea parte. Privea prin lentile rotunde, groase, ale ochelarilor și poate că ridică mâna dreaptă, aproape înclesată, ca să fie mai convingător.

Ambasada italiană trimisese un mesaj, a spus el, care spunea că era momentul ca Marea Britanie să pornească negocierile prin intermediul Italiei. Cel care transmisesese mesajul era sir Robert Vansittart – un nume invocat la momentul oportun, fiindcă sir Robert Vansittart era recunoscut pentru resentimentele lui față de Germania și față de politica împăciuitoristă în relația cu Hitler. Prin urmare, mesajul era prezentat într-o formă cât mai delicată și mai elegantă, deși sensul era foarte clar.

Acesta nu era doar un avans făcut de Mussolini, ci, mai mult ca sigur, un semnal din partea aliatului său mult mai important. Prințând în clește Whitehall-ul, pătrunzând în inima Camerei Comunelor, era doar una dintre tentaculele lui Hitler. Churchill știa exact ce se întâmplă. Aflase că prim-ministrul Franței sosise la Londra – și tocmai luase prânzul cu Halifax.

Domnul Paul Reynaud știa că Franța era înfrântă; era conscient de ceea ce interlocutorilor lui britanici nu le venea să

creadă – de faptul că francezii erau copleșiți de o armată origami, care se replia cu o viteză aproape vrăjitorească. Reynaud știa că va rămâne una dintre cele mai abjecte figuri din istoria Franței și credea că, dacă îi putea convinge pe britanici să înceapă negocierile, va împărți cu ei acea umilință, ușurându-și astfel povara – și, în primul rând, obținând condițiile mai bune pentru Franța.

Așadar, acesta era mesajul: transmis de italieni, susținut de francezi și venit de la dictatorul german: ca Marea Britanie să înțeleagă în ce situație se află și, în consecință, să se adapteze la realitate. Nu știm exact cuvintele cu care i-a replicat Churchill; nu avem decât rezumatul, laconic și poate cenzurat, al lui sir Edward Bridges. Nu știm precis cum le-a părut prim-ministrul colegilor săi în după-amiaza aceea, dar putem ghici destul de ușor.

Relatările contemporanilor lui Churchill ne arată că acesta dădea semne de oboseală. Avea 65 de ani și își exaspera subordonății, ca și pe generali, cu obiceiul lui de a lucra până la primele ore ale dimineții – stimulat de coniacuri și lichioruri –, cerând de peste tot documente și informații și convocând ședințe când majoritatea bărbătilor sănătoși la minte dormeau lângă nevestele lor.

Era îmbrăcat în hainele lui ciudate, după moda victoriană/eduardiană, cu vesta neagră și ceasul cu lanț de aur, cu pantalonii vărgați – ca un majordom zdravăn și mahmur din *Downton Abbey*. Se spune că avea o paloare bolnăvicioasă, ceea ce e foarte probabil. Să adăugăm un trabuc, puțin scrum pe rever și un maxilar încleștat, cu urme de salivă.

I-a zis lui Halifax nici să nu se gândească la aşa ceva. Potrivit procesului-verbal: „Prim-ministrul a spus că, în mod evident, scopul francezilor este de a-l vedea pe Signor Mussolini ca intermediar între noi și Herr Hitler. A adăugat că e hotărât să nu se ajungă la aşa ceva.”¹

Churchill înțelegea foarte bine implicațiile acestei oferte. Marea Britanie se afla în război cu Germania, de la 1 septembrie

1939. Era un război pentru libertate și principii, care urmărea apărarea Marii Britanii și a imperiului de o tiranie odioasă și, dacă era posibil, alungarea armatelor germane din statele subjugate. A demara „con vorbiri“ cu Hitler și emisarii lui, a demara „negocieri“, a se așeza la masă pentru orice fel de discuții – însemnau unul și același lucru.

Din clipa în care Marea Britanie ar fi acceptat oferta de mediere a Italiei, Churchill știa că rezistența începea să slăbească. Deasupra Marii Britanii se înălța un steag alb invizibil, iar voința de a lupta se topea văzând cu ochii.

De aceea i-a spus nu lui Halifax și unele voci susțin că asta ar fi trebuit să fie de ajuns: prim-ministrul se exprimase într-o chestiune de viață și de moarte națională; în altă țară, dezbaterea poate că ar fi luat sfârșit. Dar nu așa funcționează Constituția britanică: prim-ministrul e *primus inter pares* – primul dintre egali; el trebuie, într-o oarecare măsură, să-și tragă colegii după el; ca să înțelegem dinamica acelei discuții, trebuie să ne amintim fragilitatea poziției lui Churchill.

În momentul acela era prim-ministrul de mai puțin de trei săptămâni și nu știa care îi erau adevărații aliați din jurul mesei. Attlee și Greenwood, contingentul laburist, erau de partea lui – Greenwood poate mai mult decât Attlee; același lucru era valabil și pentru Sinclair, liberalul. Dar vocile lor nu puteau fi decisive. Conservatorii dețineau majoritatea în parlament. De ei depindea mandatul lui – iar conservatorii erau departe de a pune mâna în foc pentru Winston Churchill.

Încă de la apariția lui ca Tânăr membru al parlamentului din partea conservatorilor, Churchill își criticase și ridiculizase propriul partid; apoi îl părăsise pentru a se alătura liberalilor și chiar dacă, în cele din urmă, revenise la vatră, prea mulți conservatori îl considerau un oportunist lipsit de principii. Cu doar câteva zile înainte, conservatorii aclamașeră intrarea lui Chamberlain în Camera Comunelor, iar pe Churchill îl întâmpinaseră cu o tăcere de gheăță. Acum, Churchill ședea alături de doi conservatori de forță – Chamberlain